

VOLD MOT BARN

Metoderapport

1. Journalister:

Asbjørn Øyhovden
Connie Bentzrud

2. Tittel på prosjekt:

”Vold mot barn”

3. Publisert:

TV 2 Nyhetene i tidsrommet januar 2005 til januar 2007, prosjektet er ikke avsluttet.

4. Redaksjon

TV 2 Nyhetene
Lokalredaksjonene i
Hamar og Kristiansand
Tlf: 02255

5. Adresse:

Connie Bentzrud
TV 2 Kristiansand
Tlf: 90 62 68 91
connie.bentzrud@tv2.no

Asbjørn Øyhovden
TV 2 Hamar
Tlf: 95 70 21 90
asbjørn.øyhovden@tv2.no

6. Redegjørelse for arbeidet:

A. Hvordan det startet

I begynnelsen av januar 2005 fikk vi vite om en stygg barnemishandlings sak som skulle gå for Kristiansand tingrett. Saken gjaldt chilenske fosterforeldre som angivelig hadde mishandlet en fem år gammel gutt over flere år. Paret ble dømt i tingretten, men straffen virket lav i forhold til tilsvarende vold utført mot voksne mennesker. Slik vi så det, virket det vanskelig for retten å fatte at noen med vilje mishandler et lite barn, og dermed ble straffen deretter.

I rettsaken kom det også fram at barnevernet hadde mottatt flere bekymringsmeldinger om guttens livssituasjon, uten at de grep inn.

B. Sentrale problemstillinger i begynnelsen

Rettsaken i januar reiste flere problemstillinger:

- Var saken enestående i sitt slag?
- Hvor omfattende er problemet barnemishandling?
- Barnevernets rolle, hvorfor grep de ikke inn?
- Fosterforeldre, hvilke krav stilles til dem, og hva slags opplæring mottar de?

FORUNDERSØKELSEN

Under et morgenmøte i TV2 ba vi vaksjefen om tid til å starte undersøkelser rundt temaet og vi fikk ”go” for å jobbe med dette ved siden av det ordinære nyhetsarbeidet. Vi bestemte oss for å bruke tid på å kontakte så mange kilder som mulig som jobber med barnemishandlingsaker – og rett og slett bare samle informasjon. Vi kartla kilder innenfor en rekke sektorer og forsøkte å møte dem personlig for å oppnå tillit.

Det naturlige stedet å begynne ble Agder politidistrikt, hvor kriminalsjef Arne Pedersen ble en viktig kilde til informasjon i begynnelsen. Connie møtte Pedersen til en samtale om de lokale sakene. Det viste seg å være ganske mange, og det var både såkalte filleristingssaker og drapssaker blant dem.

Pedersen kunne snakke relativt åpent om sakene, ettersom ingen av dem var avgjort påtalemessig, og stadig var under etterforskning.

På spørsmål om årsaken til at nettopp Agder politidistrikt hadde så mange saker, i alt åtte, fikk vi til svar at politidistriktet hadde et nært samarbeide med sykehus og barnevern, og at de fleste sakene dermed ble etterforsket. Men, Pedersen kunne også fortelle om ulike etterforskningsmetoder i politidistriktene, og ulik praktisering av taushetsplikt i forhold til melding av slike saker ved norske sykehus.

Agder politidistrikt hadde også i kjølvannet av Baneheiasaken, spesialisert etterforskere som nå kun jobbet med seksuelle overgrep og vold mot barn, og hadde besluttet å prioritere disse sakene høyt.

Vi lurte på hvor vi kunne finne en oversikt over hvor mange saker som ble politianmeldt årlig, men Pedersen kunne fortelle at en slik statistikk ikke fantes, fordi sakene kun ble registret på lovparagraf, og ikke inneholdt opplysninger om offeret. Vi ble rådet til å ta kontakt med politioverbetjent Finn Abrahamsen i Oslo politidistrikt, som var kjent for å engasjere seg sterkt i problematikken rundt vold mot barn.

Heller ikke Abrahamsen kunne hjelpe oss med en oversikt over omfanget, men han satte oss i kontakt med avdelingsoverlege Jens Grøgaard ved Ullevål Universitetssykehus og med professor Torleiv Rognum ved Rettsmedisinsk institutt, som begge kunne gi oss et røft anslag, og i tillegg gi oss et tall på hvor mange barn som årlig ble drept av sine nærmeste.

Etter to måneder med informasjonssøk via internet, avisarkiver og kildesamtaler med et stort antall leger, politifolk, eksperter og helsepersonell satt vi på opplysninger som tydet

på at barnevernet, sykehusene, politiet, statsadvokatene, domstolene og myndighetene i Norge svikter de voldstusatte barna.. Saken fra Kristiansand var ikke enestående, tvert imot virket den som et typisk eksempel på hvordan det kan gå i en mishandlings sak. Ja, faktisk var den spesiell – fordi den i det hele tatt hadde endt i rettsapparatet.

Det ble tidlig klart for oss at ingen, verken myndigheter eller forskere, hadde oversikt over omfanget av barnemishandling. Ingen hadde heller oversikt over antall anmeldte saker – antall tiltaler og antall dommer per år. For dette registreres ikke.

Vi hadde fått opplysninger om at barn dør på grunn av mangelfulle melderutiner ved sykehus og i barnevern, om politiet som ikke har nok ekspertise til å ta tak i sakene, om viktige forslag, som kan bedre barnas rettsikkerhet, myndighetene bare lar ligge. Og vi satt på tips om enkeltsaker som hadde blitt henlagt, tross for at alle eksperter fastslo at barna var mishandlet. I enkelte tilfeller til døde.

Opplysningene vi hadde fått var graverende. Og gjennom arbeidet med forundersøkelsen ble vi begge svært engasjert. Vi følte vi hadde begynt å grave i et tabubelagt område...og at diskusjonen om de voldsutsatte barna er skjøvet under teppet fordi vi kanskje helst ikke vil tro at slikt skjer. Vi følte et sterkt ansvar for å gjøre noe, og diskuterte hvordan vi skulle legge opp arbeidet med sakene.

Forsvaret av de svakeste av de svake, voldsutsatte barn, skulle være fokus og utgangspunkt for alle våre reportasjer. Og målet med reportasjene skulle være å tvinge fram samfunnsendringer til beste for barna.

Problemet vi hadde var at det omtrent ikke fantes skriftlig dokumentasjon som kunne kvantifisere omfanget av det vårt utvalg av muntlige kilder fortalte. (Til sammen har vi vært i kontakt med flere hundre muntlige kilder.) Og at både politi, leger og barnevernsansatte har taushetsplikt i saker som gjelder vold mot barn.

Men, vi bestemte oss for å sette i gang å jobbe med sakene steg for steg og gjennom tema etter tema i nyhetsendingene våre. Vi bestemte oss rett og slett for å lime oss fast i saksområdet over lang tid for å hjelpe barna uten stemme. Vi besluttet også at vi skulle prøve å dekke så mange rettssaker som mulig, som handlet om barnemishandling, for å få mer kunnskap, men mest av alt for å sette fokus på at vold mot barn er et stort samfunnsproblem.

I juni 2005 skulle en alvorlig barnemishandlings sak opp for retten i Arendal. Vi bestemte oss for å bruke den som ”knagg” for en sak der Norges fremste ekspert på barnedødsfall fikk fortelle om omfanget og situasjonen for barn som utsettes for grov vold eller blir drept. Denne saken med to muntlige kilder har vært utgangspunkt for mange av våre undersøkelser og vår jakt på skriftlig dokumentasjon. Fordi den sammenfatter flere forhold som fører til at vold mot barn og drap på barn ikke blir oppklart.

”ALARMEN GÅR”

(Vedlegg 1, og DVD innslagsgruppe 1)

Professor Torleiv Rognum ved Rettsmedisinsk institutt (Norges fremste ekspert på babydødsfall) kunne fortelle at seks til åtte små barn årlig dør av barnemishandling/omsorgssvikt. Han viste med en dukke hvordan det ofte skjer, gjennom filleristing. Han ga uttrykk for sterk fortvilelse og slo alarm på vegne av de rettsløse barna. Fordi mange saker ikke blir politianmeldt, ikke etterforskes skikkelig og sjelden ender med dom.

Selv om det var gått flere måneder siden vi først hadde hatt kontakt med Arne Pedersen, valgte vi å vente med intervjuet av ham til vi skulle kjøre ut første sak. Det var viktig for oss å ha gjort så mange undersøkelser som mulig, og også å ha informasjonen fra så mange kilder som mulig før vi dro i gang.

Dessverre ville de fleste av kildene være anonyme fordi svært mange av dem brøt taushetsplikten for å gi oss informasjon. Men vi var sikre på at det vi gikk ut med var riktig nettopp fordi kildegrunnet var stort, og informasjonen kom fra fagpersoner som hadde ulike interesser i sakene.

ENDREDE PROBLEMSTILLINGER

Forundersøkelsen vi gjorde var en vid informasjonsinnsamling og vi innså at det viktige var å sette søkelyset på var hvorfor så få saker blir etterforsket. Og hvorfor så få saker ender i rettsapparatet. Med andre ord. Vi fikk ideen til å undersøke en rekke forhold gjennom rettsaken i Kristianssand, men så at problemet faktisk er at de som mishandler barn nesten aldri blir tiltalt.

Forundersøkelsen viste også tydelig at en av hovedgrunnene til at de fleste barnemishandlingssaker ikke blir politianmeldt og etterforsket, skyldes taushetspliktstolkninger i barnevern og helsevesen.

Sakene vi siden har laget kan deles inn i fire temaområder og flere av dem har direkte sammenheng med den første saken.

HENLAGT

BARNEMISHANDLING MELDES IKKE TIL POLITIET

ÅSTEDSUNDERSØKELSER

MYNDIGHETENE SVIKTER BARNA

”HENLAGT”

(Vedlegg 2, DVD innslagsgruppe 2)

Vi hevdet tidlig i våre reportasjer at et uforholdsmessig stort antall av barnemishandlingssakene som blir politianmeldt, blir henlagt på bevisets stilling. Som grunnlag for en slik påstand hadde vi uttalelser fra leger og politi som har jobbet med slike saker. Det som ble fortalt fra politiets side var at sakene var vanskelige å etterforske, ofte fordi man ikke fikk komme til på åstedet tidlig nok. De fortalte også at det sjelden ble brukt varetektsfengsling slik at viktige bevis ble forspilt. I de fleste tilfeller er det snakk om to mulige gjerningspersoner, som oftest barnets omsorgspersoner. Og det er vanskelig å bevise hvem av dem som har påført barnet vold. (Som regel nekter begge skyld.)

De medisinske ekspertene fortalte at det etter nøye undersøkelser ofte kan konstateres med sikkerhet AT barn har vært utsatt for vold.

VI DOKUMENTERTE

- At ekspertisen på vold mot barn i Norge mener et stort antall – rundt halvparten – av sakene som blir politianmeldt ender i henleggelse.
- At ingen offentlig myndighet har oversikt over antallet anmeldelser, tiltaler, dommer og henleggelse
- At siktede i mishandlingssaker svært sjelden blir varetektsfengslet
- At statsadvokaten i Oslo brukte nesten ett år (etter at han fikk innstillingen fra politiet) på å vurdere tiltale i en barnedrapssak i Drammen
- At saken om babyen i Drammen ble henlagt til tross for at de sakkyndige konkluderte med at barnet måtte ha blitt drept ved at noen påførte det skade
- At ingen hadde mulighet til å klage på henleggelsen i Drammen fordi det avdøde barnet ikke hadde rett på bistandsadvokat
- At også en grov mishandlingssak i Oslo ble henlagt til tross for at ekspertene er sikre på at mor eller far påførte barnet livstruende skader. Og til tross for at statsadvokaten som henla saken mente at en skyldig går fri
- At barnet i Oslo-saken ble sendt hjem til mor og far med støtte fra barnevernet til tross for at det er konstatert av sakkyndige og statsadvokaten at en av dem har skadd barnet for livet
- At nær halvparten av alle mishandlingssaker blir henlagt. Dette kunne vi dokumentere gjennom en egen undersøkelse av 31 ferdig etterforskede saker. 42 prosent ble henlagt på bevisets stilling – I tilsvarende saker der voksne utsettes for vold er henleggelsesprosenten 28 prosent

METODE:

Så lenge ingen har oversikt over hvor mange barnemishandlingssaker som politianmeldes årlig, er det heller ikke mulig å sjekke hvordan det går med dem ut fra vanlig statistikk. Vi tok kontakt med SSB for å høre om det var mulig å fremskaffe en slik statistikk, men fikk til svar at det var det ikke.

Det var mange som gjorde anslag ut fra nasjonale og internasjonale fakta, men for oss var det viktig å dokumentere omfanget for at sakene skulle føre til konsekvenser. Og vi gjorde derfor forsøk på å fremskaffe mer sannsynlige beregninger på hvor omfattende problemet er. Norge er sammenlignbart med vårt naboland Sverige, så det første vi gjorde var å sjekke tall derfra. Der har de nemlig registrert vold mot barn i en årrekke. I følge tall fra Brottforebyggende rådet, BRÅ, blir det anmeldt rundt 8000 barnemishandlingssaker i Sverige hvert år som gjelder barn 0-14 år. Og de hevder selv at de har store mørketall. Ut fra befolkningsgrunnlag, burde det i Norge vært anmeldt ca 4000.

Vi søkte i klipparkiv etter barnemishandlingssaker som var omtalt i aviser, og ringte rundt til de forskjellige politikammer som hadde hatt saken, for å høre hvordan det hadde gått. Så snart vi hadde publisert de første sakene, fikk vi også tips fra en rekke hold om saker som var blitt henlagt. Både fra pårørende, leger, barnevern og politi.

Vi gikk gjennom det som fantes av materiale på Lovdata, og siden gikk vi på hver enkelt domstol for å hente ut de dommene som var tilgjengelige.

Etter hvert sendte vi ut et kort spørreskjema til familievoldskoordinatorerne i samtlige politidistrikt (se vedlegg 3) for å be om et anslag på hvor mange saker de hadde hatt i løpet av de siste årene, noe som ikke uventet ga et nedslående resultat ettersom de ikke registrerer.

Vi kryss-sjekket opplysningene i hver enkelt sak vi klarte å hente inn, og undersøkte med flere kilder der hvor vi fremdeles var usikre.

UNDERSØKELSEN

Med alt dette materialet som bakgrunn, startet vi vår egen registrering. Vi samlet inn over 50 saker, og brukte rundt et år på å få tak i det vi trengte. Av disse sakene fikk vi fullstendige opplysninger i over 30 av dem. Dette var saker der de sakkyndige entydig konkluderte med at barna var blitt påført skader. I de resterende sakene var opplysningene noe mer ufullstendige.

Ut fra materialet kunne vi slå fast at disse sakene henlegges svært ofte, og langt oftere en tilsvarende voldssaker mot voksne. I sakene vi registrerte, utarbeidet vi også et skjema hvor vi kunne fylle ut opplysninger om andre forhold (se vedlegg 4)

Vi var grunnleggende interessert i hvem som utøver volden, og om man kan si noe om hvorfor de gjør det.

Dette materialet har vi ikke publisert, men vi har hatt stor nytte av det fordi det har gitt oss bedre forståelse av sakene.

”DRAMMENSAKEN” – puslespillet fra H....

Vi må rett og slett ha med et kapittel om ”Drammensaken” fordi den egentlig illustrerer hele problematikken rundt vold mot små barn, samtidig som den viser hvor vanskelig det er å få tak i opplysninger når barns rettsikkerhet ikke er ivaretatt.

Kort om saken:

I en fortrolig samtale med en kilde om en annen sak som var henlagt, fikk vi følgende kommentar: ”Dette er en ting, men babydrapet i Drammen burde dere virkelig se på!” Vi sjekket Drammens Tidende og de hadde en omtale av et babydødsfall som hadde skjedd rett før jul i 2003. Babyen hadde kommet inn på sykehuset i Drammen med store hodeskader og flere benbrudd. Hun ble sendt videre til Rikshospitalet, hvor hun senere døde av skadene. Mor ble siktet i saken, varetektsfengslet etter et par dager, men senere sluppet fri. Far ble også siktet etter noen måneder, men i det vi fikk tips om saken, hadde det gått nesten to år siden barnet døde, og hvordan saken hadde endt, det skrev Drammens Tidende ingenting om.

METODE:

Vi tok kontakt med Søndre Buskerud Politidistrikt for å få vite hvor saken stod. Der fikk vi beskjed om at saken var oversendt Oslo Statsadvokatembeter for påtalemessig avgjørelse. Problemet som oppstod umiddelbart var at så lenge en sak er oversendt statsadvokaten, vil ikke lenger politiet gi opplysninger om saken. Via kilder med inngående kjennskap til saken, fikk vi vite at barnet hadde skader som ikke kunne ha oppstått slik foreldrene forklarte, nemlig ved fall fra en sofa. Og ved sjekke opplysningene mot det som allerede

hadde vært publisert i Drammens Tidende med en helt åpen politikilde, kunne vi starte forsøket på å legge puslespillet.

Vi kontaktet statsadvokaten i Oslo for å få vite når man kunne vente en avgjørelse. Der hadde de brukt nesten et år på å ikke bestemme seg for noen ting. Vi bestemte oss for å ”trykke på” ved å ringe ofte.

Samtidig tok vi kontakt med absolutt alle som kunne tenkes å vite mer om saken.

Barnets bistandsadvokat hadde vært et naturlig sted å begynne, men vi fikk vite at en slik ikke var oppnevnt fordi barnet var dødt, og at man dermed ikke kunne se behovet.

Morens forsvarer gav noen opplysninger, bekreftet andre, og vi fant ut at vi hadde grunnlag nok for å lage en reportasje hvor vi brukte saken som et eksempel på små barns manglende rettsikkerhet, vinklet på tidsbruken.

Vi fikk også en rekke opplysninger om saken via å delta på et seminar om barnemishandling og barnedødsfall, hvor den anonymisert ble brukt som et eksempel, av nettopp statsadvokaten, på hvor vanskelig slike saker er. At vi skjønnte hvilken sak det var snakk om, kan jo slett ikke statsadvokaten klandres for.

Da saken kort tid etter at vi hadde grepet fatt i den, ble henlagt på bevisets stilling, reiste vi problemstillingen – hvem kan klage henleggelsen på barnets vegne? Siden begge foreldrene var siktet i saken, var dette neppe interessant for dem. Vi tok kontakt med jusprofessor Asbjørn Strandbakken i Bergen, og med Riksadvokaten. Strandbakken mente at en interesseorganisasjon eller Barneombudet kunne få innsyns- og klagerett i saken, dersom Riksadvokaten sa ja. Vi mente problemstillingen var så prinsipielt viktig, at vi tok kontakt med Barneombudet og med Stine Sofies stiftelse. Barneombudet var rystet, men ønsket ikke å gå inn i en enkelt sak som klager. I stedet tok han opp den prinsipielle problemstillingen med justisdepartementet.

Stine Sofies stiftelse derimot, arbeider nettopp med enkeltsaker, og bestemte seg for å først be om innsyn, dernest klageadgang.

Stiftelsen fikk både innsyn og klagerett i saken gjennom en beslutning fra riksadvokaten, og fikk også oppnevnt en bistandsadvokat på vegne av barnet.

Etter at stiftelsen hadde klaget på henleggelsen, ringte vi til Riksadvokaten minst en gang i uken for å sjekke hva som skjedde i saken, i nesten et år, før klagen ble tatt til følge og statsadvokaten i Oslo ble beordret til å ta ut tiltale mot barnets far. Saken kommer opp for retten i april i år.

Det gir grunn til ettertanke at legen som politianmeldte saken fikk refs for å ha brutt rikshospitalets retningslinjer. At åstedet ikke umiddelbart ble undersøkt. At den døde babyen ikke fikk bistandsadvokat. At ni leger konkluderte med påført vold. Og at saken likevel ble henlagt. Men i april må altså en mann svare for hva som skjedde med babyen i Drammen.

KONSEKVENSER

- Riksadvokaten lot Stine Sofies stiftelse få innsyn og klageadgang i Drammenssaken – til tross for at de egentlig ikke har det. Årsaken var våre avsløringer om at den avdøde babyen ikke hadde noen som kunne klage
- Klagen fra stiftelsen ble tatt til følge av riksadvokaten – som beordret ny etterforskning
- Faren til babyen i Drammen ble tiltalt for legemsbeskadigelse med døden til følge etter at saken var etterforsket på ny. Rettsaken kommer snart opp i Drammen Tingrett.

- Også mishandlingssaken i Oslo ble klaget inn for Riksadvokaten og Riksadvokaten besluttet ny etterforskning
- Etter vårt søkelys på henleggelsene har Riksadvokaten grepet inn og beordret ny etterforskning i fem henlagte barnevold/barnedrapssaker. Ved siden av Drammensaken har ytterligere en sak allerede ført til tiltale.
- Riksadvokaten har gjennom sine beslutninger og uttalelser til oss sendt et kraftig signal til politi og statsadvokater om at mishandlingssakene skal ha høyeste prioritet
- Justisministeren har lovet at etterforskningen i mishandlingssakene skal styrkes, og at barna skal få en bedre bistandsadvokatorordning. Disse tiltakene er allerede iverksatt.
- Statsadvokaten i Oslo har bedt barnevernet vurdere om det er til beste for et barn i hovedstaden å bo sammen med foreldrene – etter at det er konstatert at en av dem nesten drepte barnet ved å bruke vold
- Etter at vi gjentatte ganger hadde fokusert på den manglende registreringen av politianmeldte saker lovet justisministeren å iverksette en slik registrering. Den første statistikken kom fra SSB i juni 2006.

”BARNEMISHANDLING MELDES IKKE TIL POLITIET”

(Vedlegg 5, DVD innslagsgruppe 3)

Gjennom en rekke leger og politifolk hadde vi fått bekreftet at verken sykehusleger eller barnevernet velger å melde saker som gjelder grov vold mot barn til politiet. Vi brukte mye tid på å finne ut om denne praksisen kunne være lovlig. Serien om dette temaet startet med en sak med Jens Grøgaard. Avdelingsoverlege ved Barneavdelingen på Ullevål sykehus. Vi fikk ham ut fra internasjonal forskning og fra nasjonale sykehusfakta til å estimere hvor mange barn som blir behandlet etter å ha blitt påført grov vold i landet vårt – og hvor mange av sakene som havner hos politiet. Og han hadde sterke meninger om hvorfor så få saker havner hos politiet. Gjennom våre kildesamtaler med en rekke sykehusleger viste vi at han snakket på vegne av mange norske leger.

Grøgaard fortalte at 200 norske barn årlig havner på sykehus grovt mishandlet – men bare mellom 10 og 20 av disse sakene blir etterforsket – fordi legene opplever at de ikke har lov til å politianmelde sakene pga taushetsplikten. Og fordi barnevernet ikke melder bekymringer fra legene videre til politiet.

VI HAR DOKUMENTERT:

- At praksis ved norske sykehus som ikke melder vold mot barn til politiet er ulovlig
- At barnevernets håndtering av barnevold-sakene i en årrekke har vært lovstridig.
- At praksisen ved sykehusene og i barnevernet har ført til at en rekke barn har blitt utsatt for vold på ny. I noen tilfeller har barn også blitt drept fordi barnevernet ikke anmeldte sakene til politiet.

- At det har vært ulik praksis ved norske sykehus når det gjelder tolkning av taushetsplikten i slike saker
- At helsedepartementets lovtolkning er feil – og at dette har ført til at mange barn har kommet tilbake til sykehus med nye skader, fordi legene kun har meldt sakene til barnevernet.
- At barnevernet kunne ha stoppet en konkret barnemishandlingssak i Kongsvinger – dersom de umiddelbart hadde meldt bekymringen til politiet. (en baby ble påført livstruende skader av sin stefar – to uker etter at barnevernet var blitt varslet. Mannen er nå dømt for forholdet.)
- At leger – til tross for at helsetilsynet har pålagt dem å melde mistanke om grov vold mot barn til politiet – fortsatt ved enkelte sykehus unnlater å melde.
- At barnevernet – også etter at barneministeren hadde pålagt dem å melde barnemishandling til politiet har unnlatt å gjøre det.
- At barnevernet lar barn som er blitt utsatt for vold av sine foreldre få ha samvær med overgriperne. (Oslo-saken og Ringssaker-saken pluss flere eksempler)
- At vår dokumentasjon viste at forholdene var langt verre enn ekspertene trodde. Det anmeldes 8000 barnemishandlingssaker i Sverige årlig. Mens det tilsvarende tallet i Norge er i overkant av 900. En hovedårsak til forskjellen er at norsk barnevern ikke melder sakene til politiet. (sak etter at myndighetene etter våre avsløringer endelig begynte å registrere anmeldelser for barnemishandling)
- At taushetsplikts-tolkningene i helsevesenet setter stopper for at åstedene der små barn dør blir undersøkt av eksperter.
- At rutinene for samarbeid mellom sykehus, barnevern og politi i mishandlingssaker enten ikke eksisterer eller er for dårlige.
- At rutinene for samarbeid sviktet i den såkalte Ringsaker-saken der en mor nylig ble siktet for drap og drapsforsøk mot sine to babyer.

METODER

I undersøkelsene rundt legenes taushetsplikt og barnevernets mangelfulle rutiner for politi- varsling har vi i hovedsak vært nødt til å hente inn fakta fra muntlige kilder. Torleiv Rognum, Jens Grøgaard og Finn Abrahamsen som alle brenner for at flere saker må etterforskes, var selvsagt sentrale. Men vi kartla så mange personer som mulig som kunne ha opplysninger og hadde gjennom serien en rekke møter med eksperter innen politi, helsevesen, helsebyråkrati og barnevern. Vi har ført notater over alle møtene vi hadde. Vi har også møtt opp på en rekke fagseminarer om barnemishandling og brukt mye tid på å lese oss opp innen emnet. Gjennom å kunne temaet godt og bruke mye tid på personlige møter har vi opplevd å få stor tillitt hos kildene våre. Og dette har ført til at vi har fått mange opplysninger og tips om problemstillinger og saker som egentlig er underlagt taushetsplikt. For eksempel fikk vi først et tips om at en lege en eller annen gang hadde fått kritikk fra juristene på rikshospitalet for å ha meldt et mulig barnedrap til politiet. Siden fikk vi under tillit både navnet på personen og mye av historien. I dette tilfellet hadde legen det gjaldt sett noen av våre saker, og hun synes det var så viktig å sette søkelyset på taushetspliktsbegrensningene at hun valgte å fortelle historien sin et og et halvt år etter at det hadde skjedd. Vi har opplevd at leger ved norske sykehus som vanligvis ikke er lette å få til å fortelle om interne forhold har åpnet seg – på bakgrunn av at de har forstått at vi har

opparbeidet en stor kompetanse på temaet vold mot barn. Og fordi de har forstått at søkelys på tema i mediene har vært eneste mulighet for å oppnå viktige forandringer for barna.

Langt verre har det vært å få opplysninger fra folk i barnevernet. Men også her har vi brukt metoden som kan virke litt saktmodig i forhold til nyhetsjobbing. Vi har rett og slett vært ute å møtt ansatte og mulige kilder personlig. Og slik har vi fått flere og flere bekreftelser på at barnevernet sjelden velger å melde vold mot barn til politiet. I reportasjene har vi også fått barnevernsansatte til å bekrefte dette. To ledende barnevernstilsatte har stilt opp og bekreftet situasjonen vi har beskrevet.

En viktig del av taushetsplikts-serien har vært å sette seg inn i gjeldende lovverk. Vi har saumfart helsepersonell-loven, lovverket som gjelder barnevernet og straffeloven. Og fått konstatert gjennom politiet og helsetilsynet at det ikke kan herske tvil om at det er straffelovens paragraf 139 som skal gjelde dersom en lege eller en barnevernsansatt får mistanke om at et barn har blitt utsatt for grov vold. I slike tilfeller har vedkommende plikt til å varsle politiet fordi det omtrent alltid vil være fare for gjentakelse. Våre undersøkelser rundt lovverket gjorde at vi tidlig forsto at mangelen på anmeldelser fra sykehus og barnevern faktisk kunne dreie seg om en lovstridig praksis. En lovstridig praksis som har og har hatt fryktelige konsekvenser. Nemlig at barn blir alvorlig skadd på ny og i noen tilfeller faktisk har blitt drept.

Også i serien om taushetsplikten har mangel på tall og dokumentasjon av omfanget av problemet vært det mest kompliserende. Her fikk vi endelig en mulighet - etter at justisministeren (på bakgrunn av våre saker) iverksatte registrering av anmeldte barnemishandlingssaker hos norsk politi. Tallene vi hadde hentet inn i Sverige om antall anmeldelser der – kunne sammenliknes med tallene for det første året som ble registrert i Norge. De norske tallene fikk vi ut via statistisk sentralbyrå. At 8000 mishandlingssaker anmeldes i Sverige og kun i overkant av 900 i Norge er svært oppsiktsvekkende. (Kilde: SSB, juni 2006) Og vi brukte eksperter innen helse, politi og barnevern for å forklare forskjellen. Ikke overraskende forklarte alle at en hovedårsak er at barnevernet i Norge ikke melder sakene til politiet.

For oss var det viktig å hente dokumentasjon fra så mange som mulig. Vi hadde derfor også flere møter med de som representerer barnevernsbarna. Det viste seg at mange medlemmer i denne organisasjonen hadde opplevd på kroppen at barnevernet visste om at de ble utsatt for vold – men at de ikke grep inn eller politianmeldte sakene. Vi kunne i en reportasje fortelle at det eksisterer en kultur i barnevernet for å hjelpe familien, i stedet for å gripe inn og anmelde overgripere.

En siste metode vi har brukt for å få så mye faktakunnskap som mulig for å kunne vurdere å lage saker om barnevernets rolle i voldssakene har vært å møte opp i en rekke rettssaker der det har vært tiltale for vold mot barn. I sakene vi har dekket, har det gang på gang vist seg at barnevernet har vært inne i bildet tidlig og unnlatt å gå til politiet. Omfangsundersøkelsen vi gjorde (omtalt i metodekapittelet for henlagte saker) dokumenterte dette med tall.

Vi utarbeidet også et spørreskjema som ble sendt til samtlige fylkesmenn i Norge. Fylkesmennene har ansvar for å sjekke om barnevernet gjør jobben sin, og vi spurte om de noen gang hadde mottatt klager på at barnevernet hadde unnlatt å melde grov barnemishandling til politiet. (Vedlegg 6). Undersøkelsen viste at det aldri var blitt gjort.

Hovedmålet vårt for alt vi har laget har vært at det skulle få konsekvens. Og det har sakene om legenes og barnevernets taushetsplikt fått fordi vi har ligget tett på myndighetene. Og krevd svar på hvordan leger og barnevern egentlig skal forholde seg.

KONSEKVENSER

- Sykehusene ble pålagt å melde mistanke direkte til politiet. Lederen for Helsetilsynet, helsedirektør Lars Hansen grep etter våre oppslag inn - og sendte ut et rundskriv til samtlige norske sykehus om at de skal melde mistanke om vold til politiet. (Vedlegg 7) Bakgrunnen er at tilsynet mener det i alle slike saker er en fare for gjentakelse og at dermed straffelovens bestemmelser skal gjelde i forhold til melding. Tilsynet har varslet at de vil opprette tilsynssaker når de får vite om leger som ikke melder mistanke til politiet.
- Helsetilsynet reiste tilsynssak mot Rikshospitalet etter vår reportasje om en lege som fikk kritikk for å ha anmeldt en barnedrapssak til politiet.
- Barnevernet ble pålagt å melde mistanke direkte til politiet Barneminister Karita Bekkemellem, som er ansvarlig for barnevernet, har to ganger gjennom intervjuer hos oss pålagt sine ansatte å melde mistanke om grov vold mot barn til politiet. Dersom de ikke gjør det bryter de loven, sier hun. Da vi avdekket at hennes første pålegg ikke ble etterfulgt lovet hun å sende et nytt rundskriv til barnevernet over hele Norge for å presisere meldeplikten
- .Barnevernet på Kongsvinger ble politianmeldt. Barnevernet på Kongsvinger ble politi etterforsket for å ikke ha meldt en konkret sak til politiet. Dette er første gang i Norge barnevernet er anmeldt på et slikt grunnlag. Saken ble henlagt på bevisets stilling.
- Nye rutiner ble innført på mange sykehus. Flere sykehus har i samarbeid 1-linjetjenesten, politi og barnevern utarbeidet rutiner for hvordan de skal håndtere barnevoldssakene. Politiet i Oslo og Ullevål sykehus jobber også med et opplegg som kan bli mønster for hele landet.
- Helsepersonell har blitt mer bevisst på at de skal gå til politiet. På norske sykehus har helsepersonell fått en større bevissthet rundt taushetsplikten – etter våre avsløringer. De vet nå at de kan bli utsatt for tilsynssaker og etterforskning om de ikke følger loven i forhold til varsling.
- Rutinene for varsling skal granskes i forbindelse med barnedrapssaken i Ringsaker. Etter at vi avdekket at politiet ble for sent varslet om en rekke mistenkelige anfall og sykehusinnleggelse – vil Ullevål Universitetssykehus undersøke hva som gikk galt i sykehusenes behandling av saken.

”ÅSTEDSUNDERSØKELSER”
(Vedlegg 8, DVD innslagsgruppe 4)

Under et møte med professor Torleiv Rognum fortalte han oss om det såkalte barnedødsstedsprosjektet. Et prosjekt hvor fagfolk med politibakgrunn, helsefaglig bakgrunn og rettsmedisinere i en prøveperiode undersøkte alle åsteder der små barn dør. Prøveprosjektet ble avsluttet i 2004. Og endte med en rapport til Riksadvokaten – hvor det foreslås at det må innføres obligatoriske åstedsundersøkelser når små barn dør i Norge. Denne praksisen ble stoppet av riksadvokaten i 1991, pga krybbedødsepidemien. Begrunnelsen var at foreldrene som mistet sine barn brått og uventet følte at de ble mistenkeliggjort når uniformert politi kom for å gjøre åstedsundersøkelser i hjemmene deres. De ble hørt – og etter et rundskrivet fra Riksadvokaten i 1991, har ikke åstedene blitt undersøkt på fast basis de siste årene.

Rognum fortalte at forslaget ble sendt til myndighetene, men at han ikke hadde hørt noe fra dem siden. Vi fant grunn til å undersøke hvorfor ikke myndighetene så ut til å ta et så viktig forslag for barnas rettsikkerhet og for foreldrene som mister barn – på alvor. Nettopp slike undersøkelser mener både politieksperter og eksperter på barnedødsfall at kan føre til at flere barnedrapssaker blir oppklart. For eksempel er det slik at et hovedproblem for påtalemakten er at de pga manglende åstedsundersøkelser har store problemer med å fastlå dødstidspunkt nøyaktig. Dette har i enkelte saker vært en avgjørende henleggelsesgrunn og grunn til frifinnelser. Så lenge man ikke kan sette et rimelig nøyaktig dødstidspunkt, er det vanskeligere å bevise hvem som har vært tilstede når barnet ble drept. Til sammenlinkning kan det nevnes at åstedene alltid undersøkes der hvor en voksen dør uventet og uforklarlig.

VI DOKUMENTERTE

- At forslaget vil kunne føre til oppklaring av flere barnedrap og gi foreldre som mister barna sine bedre svar på dødsårsak.
- At forslaget ble liggende hos Riksadvokaten i ni måneder – på grunn av byråkratisk sommel
- At foreldre som mister barna sine brått og uventet ønsker åstedsundersøkelser – for å få svar
- At en arbeidsgruppe som ble satt til å utrede forslaget gjentatte ganger brøt fristen for å framlegge sine konklusjoner
- At det oppsto en opprivende strid mellom Riksadvokaten og Helsetilsynet (i arbeidsgruppen) om hvordan åstedsundersøkelsene skulle organiseres. Og at striden, som rammer barnas rettsikkerhet, handlet om taushetsplikten for leger. Helsedirektoratet har hevdet at leger som kommer til et åsted og oppdager mistenkelige forhold som hovedregel ikke skal melde saken til politiet.
- At Helsedirektoratet har nektet eksterne juseksperter å utrede om deres tolkning av taushetsplikten er feil
- At Helsedirektoratets tolkning av taushetsplikten kan føre til at 20 krybbedødsfall årlig ikke blir oppklart og at den trolig er feil.
- At Barneombudet går sterkt inn for at åstedsundersøkelser innføres og har bedt myndighetene granske samfunnets behandling av volds- og drapssaker mot barn

- At verdens fremste eksperter på barnedødsfall er sjokkert over at Norge ikke undersøker åstedene der små barn dør. Dette skjer automatisk i andre land og er blant annet en forutsetning for å kunne stille krybbedødsdiagnosen internasjonalt og svært viktig for å avdekke barnedrap.

METODER

At vi kunne avdekke at det skar seg mellom Riksadvokaten og Helsedirektoratet i arbeidsgruppen som skulle vurdere forslaget, skyldtes at vi fra dag 1 av gruppens arbeid søkte i elektroniske postjournaler. I over et år har vi daglig søkt etter korrespondanse som omhandler barnedødsstedsproblematikken. Slik fikk vi oversikt over all korrespondanse mellom Riksadvokaten, Helsedepartementet og Helsedirektoratet. Vi fulgte med i hvilket mandat gruppen fikk, om de fulgte det, og om de overholdt de tidsfristene som var satt. Og slik fikk vi også vite at tolkningen av lovene som regulerer legers taushetsplikt er fullstendig forskjellige hos Riksadvokaten og Helsedirektoratet.

Problemet var at korrespondansen ofte var hemmeligstemplet. Vi klaget direkte til direktoratet og Riksadvokaten på at flere brev var unntatt offentlighet – og fikk medhold av Riksadvokaten. Han besluttet å frigi dokumenter etter prinsippene om meroffentlighet. Dette var interessant – så lenge Helsedirektoratet blankt avviste å offentliggjøre all korrespondanse.

Vi opplevde at Riksadvokaten, som har vært svært aktiv med å sende signaler om at barnesakene skal tas på alvor og beordret ny etterforskning i en rekke saker, ønsket en offentlig debatt om taushetsplikten for leger i forbindelse med åstedsgranskinger. Postjournalsøk var også det som gjorde at vi kunne avdekke at Helsedirektoratet har nektet ekstern juridisk ekspertise å vurdere om leger faktisk burde kunne melde fra til politiet om de oppdager at et barn kan ha blitt drept under en åstedsundersøkelse.

Tilslutt har slike søk også gitt oss innsikt i at mandatet til arbeidsgruppen er blitt forandret underveis og at de i tillegg ikke har fulgt et pålegg fra Helsedepartementet om å utrede et alternativt lovforslag parallelt. Vi planlegger oppfølginger rundt denne siden av saken i disse dager.

Under arbeidet med åstedsundersøkelsene fikk vi også ”pay-off” på at vi har deltatt på en rekke seminarer om barnemishandling og dødsfall, egentlig kun for å lære. På et stort seminar på Soria Moria møtte vi to av de ledende ekspertene på området i verden. Da vi fortalte dem om at det ikke skjer åstedsundersøkelser automatisk i Norge ble de sjokkert. Og vi kunne fortelle seerne våre om hvordan myndighetene jobber med slike saker i andre land.

For å nå målet om konsekvens har vi ganske enkelt brukt metoden, mas. Vi har møtt partene personlig gang på gang og laget oppfølginger. Vi har gitt tydelig signal til alle som har ansvar i saken på at vi kommer til å følge den tett. Og at vi ikke forsvinner. Vi har også lagt press på vår egen redaksjonsledelse om å kjøre saker selv om det har vært liten utvikling. For å vise myndighetene at vi at TV2 faktisk aldri kommer til å slippe saken – uansett hvor lang tid det skulle gå...

KONSEKVENSER

- Helseminister Ansgar Gabrielsen lovet at det skal innføres faste åstedsundersøkelser når små barn dør i Norge
- Riksadvokaten beklaget at forslaget hadde blitt liggende i ni måneder
- Det ble nedsatt et utvalg for å utrede åstedsundersøkelser når små barn dør med deltakere fra riksadvokaten og helsedirektoratet
- Utvalget har nå lagt fram en rapport der de går inn for innføring av åstedsundersøkelser, men det er uenighet mellom riksadvokat og helsedirektorat om hvordan undersøkelsene skal organiseres og strid om når leger har taushetsplikt.
- Justisminister Knut Storberget har lovet Stortinget at åstedsundersøkelser skal innføres i Norge. (Stortingets spørretime høsten 2006)
- Det vil i løpet av den nærmeste tiden bli politisk besluttet hvordan åstedsundersøkelsene skal organiseres. Helse- og omsorgsministeren og justisministeren skal ta stilling til hvem som har rett når det gjelder tolkningen av taushetsplikten. Riksadvokaten eller helsedirektoratet

”MYNDIGHETENE SVIKTER BARNA”

(Vedlegg 9, DVD innslagsgruppe 5)

Vi har også laget saker på flere områder som dokumenterer de norske myndigheter ikke tar de voldsutsatte barna på alvor. Dette er saker som vi har fått tips om gjennom søkelyset vi har kjørt på barn og barnas rettigheter over lang tid.

VI DOKUMENTERTE

- At flere titalls tusen barn i Norge som er vitne til vold i hjemmene sine ikke har noe rettsvern, mens slike barn i Sverige har lovfestet rett til erstatning og hjelp fra myndighetene.
- At ingen i landet vårt har oversikt over hvor mange barn som er vitne til vold, fordi det aldri er blitt undersøkt.
- At Sverige har bygd 6 Barnas Hus (et svært viktig hjelpetilbud for voldsutsatte barn) på to år. På like lang tid har Norge kun drevet utredning av et Barnas Hus – og ennå finns det ikke et slikt hus her.
- At justisministeren viste til Barnas Hus-prosjektet da Kautokeino-ordføreren ba om hjelp til de utsatte barna i kommunen. Til tross for at det ennå vil gå lang tid før vi får et Barnas Hus i Norge.
- At Politidirektoratet nektet pressen å være tilstede da myndighetene endelig skulle diskutere TV2s avsløringer om at barn som utsettes for vold ikke blir tatt på alvor av samfunnet

METODER

Tipsene om barn som er vitner til vold fulgte vi opp ved nok en gang å se over kjølen. Der fikk vi opplysninger om at nye lover skulle innføres for å hjelpe denne store gruppen med barn ,og satte dette opp mot situasjonen i Norge. Utfordringen vår var å få vist befolkningen hva det egentlig betyr å være vitne til vold for et lite barn. Og her fikk vi full klaff igjen fordi Connie dro på et seminar på sørlandet.

Her ble det vist en film fra Canada om problemstillingen. Og Connie ble helt satt ut da det ble vist et autentisk opptak fra en nødsentral der en liten jente ringte fortvilet inn for å fortelle om at far slår mor.

Vi klarte å finne rettighetshaverne for opptaket og kjøpte det. Slik fikk vi en helt unik illustrasjon på problemet.

At vi ikke fikk slippe inn da tiltak mot mishandling skulle diskuteres i regi av POD overrasket oss. Og politidirektøren skjelte ut Asbjørn, og gikk i protest, da han stilte spørsmål etter spørsmål rundt den manglende åpenheten. Dette kunne vi selvfølgelig brukt – men så lenge situasjonen som oppsto ikke hadde betydning for det saken handlet om, tiltak for barna, valgte vi å la det hele ligge.

KONSEKVENSER

- Politidirektoratets seminar om tiltak for å bedre rettsikkerheten for de voldsutsatte barna kom som en konsekvens av våre saker.
- Justisminister Knut Storberget vil innføre en lov lik den svenske, som gjør barn i Norge som er vitne til vold å betrakte som offer or vold.
- Justisministeren har lovet at det skal opprettes et eller flere Barnas Hus i Norge i løpet av dette året. Det første skal ligge i Bergen.

7. TIDSBRUK

Vi begynte så vidt våren 2005 med dette som et prosjekt vi fikk lov til å jobbe med når vi hadde lite annet på dagsorden. I løpet av senhøstes 2005 og i hele 2006, har vi stort sett ikke jobbet med andre ting. Dette er heller ikke saker som avsluttes kl 16 om ettermiddagen, men kildesamtaler til alle tider og stadig konferering med hverandre på kveldstid. Vi skal ikke snakke om hvilken plass dette tar nattestid, utover at søvnen nok har blitt litt forstyrret til tider. Man kan trygt si at vi lever med prosjektet dag og natt.

8. SPESIELLE ERFARINGER

Det å jobbe nesten kontinuerlig med disse sakene gjennom halvannet år har vært en blandet opplevelse. Vi har fått en unik kunnskap om temaet, en form for ekspertise som få andre har. Fordi vi har hentet kunnskapen fra så mange forskjellige hold, er den svært sammensatt. Vi har måtte sette oss grundig inn i et lovverk, som selv for de mest erfarne virker uklart, vi har måtte lære absolutt alt om skader på små barn og hvordan de kan oppstå. I noen tilfeller er det som å lære et nytt språk, og vi har ikke hatt noen språklærer tilgjengelig. Men, det har vært helt nødvendig for å gjøre jobben vår.

Å sette seg inn i 50 grove barnemishandlingssaker, samt dekke en rekke rettssaker, er ikke alltid like behagelig for å si det mildt. Vi har gjennomgått detaljer som er nødvendige for oss å kjenne, men som vi ikke kan dele med noen, fordi det er for grusomt for vanlige mennesker å høre om. Bilder av døde, mishandlede barn som brenner seg fast, følelsen av at man uansett aldri får gjort nok har vi kjent på ofte. Frustrasjon over myndighetenes manglende vilje til å gjøre noe og urettferdigheten barna utsettes for har også plaget oss.

Vi har flere ganger opplevd holdninger hos myndighetene som viser at de ikke tar barna på alvor.

Da vi ba justisdepartementet om svar på hvorfor ikke døde barn som kan ha blitt drept har rett på bistandsadvokat ble vi møtt med latter og følgende kommentar:

- Men barnet er jo dødt.....

Og da vi spurte Politidirektoratet om hvorfor ikke voldssaker mot barn registreres av politiet var svaret:

- Vi har ikke tenkt på det...

Det viktigste for oss, er at vi har fått være to om prosjektet. At vi har hatt noen å snakke med, og selv om vi til daglig sitter på hvert vårt lokalkontor, henholdsvis Hamar og Kristiansand, har ledelsen sett behovet for at vi møtes i Oslo med jevne mellomrom. At vi har vært to har gitt en sikkerhet i forhold til det juridiske minefeltet vi har beveget oss i. Vi har brukt time etter time sammen på telefon, mail og gjennom å overspille saker til hverandre, for å kontrollere at fakta og måten saker er formulert på er korrekt. En feil opplysning eller en slurvete formulering i saker som for eksempel gjelder påstander om at mødre eller fedre har skadd eller drept barna sine, ville vært katastrofalt - og ødeleggende for alt arbeidet vi har utført.

Det har vært givende å se at det å lime seg fast i en problemstilling i nyhetssendingene våre har vært en god måte å drive kritisk journalistikk på innenfor et viktig tema. Flere har lurt på hvorfor vi ikke har laget dokumentarfilmer, for å gå dypere ned i problemene, men det har aldri vært aktuelt for oss. Vi har hele tiden tenkt at et nesten

daglig søkelys i nyhetssendingene våre ville være den mest effektfulle måten å få folk til å våkne på...

Fordi sakene må lages med forholdsvis kort VB-tid i en nyhetssending, har utfordringen vært å få folk til å henge med. Det har vi gjort ved å bevisst gjenta hovedpoenger i saker. Og ved å ofte henvise til tidligere saker. Vi har også fått lage "minidokumentarer" i nyhetene (på rundt fem minutter)– slik at vi har kunnet gå dypt inn i enkelte sakskomplekser.

Effekten av at vi i løpet av et og et halvt år har kjørt over 90 nyhetsinnslag om temaet har vi sett gjennom at sakene har fått svært mange konsekvenser som bedrer rettsikkerheten til barna.

Men det vi gleder oss mest over, er at vi ser at effekten av vårt årelange søkelys på barna, er at flere medier i dag lager saker om vold mot barn. Vold mot barn er ikke lenger et emne som kommer opp en gang i blant for så å bli skjøvet ned i det dypeste mørke. Det er på dagsorden og har blitt en viktig sak for politikerne.

Det er positivt. Men vi opplever at det fortsatt er en rekke mangler i det norske samfunnets håndtering av mishandling og vi kommer til å fortsette. Prosjektet er på ingen måte over.

Hamar/Kristiansand 15. januar 2007

Connie Bentzrud

Asbjørn Øyhovden

OVERSIKT OVER VEDLEGG:

Vedlegg 1 "Alarmen går" kronologisk VB

Vedlegg 2 "Henlagt" kronologisk VB

Vedlegg 3 Spørreskjema til politidistriktene

Vedlegg 4 eksempel på registreringsskjema for alle barnemishandlingssakene

Vedlegg 5 "Barnemishandling meldes ikke til politiet, kronologisk VB

Vedlegg 6 Eksempel på spørreskjema til Fylkesmennene

Vedlegg 7 Redegjørelse fra Helsetilsynet

Vedlegg 8 "Åstedsundersøkelser" kronologisk VB

Vedlegg 9 "Myndighetene svikter barna" kronologisk VB

Vedlegg 10 Oversikt over samtlige innslag om temaet i TV 2 Nyhetene, kronologisk

Vedlegg 11 og 12 Diplom, prisvinnere av "Gullspaden" i TV 2 2006

I tillegg følger det med DVD hvor en del av innslagene er sortert etter emne, kronologisk.

Hvis det skulle være behov for ytterligere dokumentasjon av arbeidet, kan dette ettersendes.